

Sjećanja koja čine povijest - Razgovor s Cvijetom Jobom, dugogodišnjim diplomatom i veleposlanikom FNRJ/SFRJ

TVRTKO JAKOVINA

Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Rodonačelnik obitelji Job, koja je u Dubrovniku od 1866., je Florio, podrijetlom iz Udina, tada grada u Habsburškoj Monarhiji. Želeći izbjeći sudjelovanje u ratu s Italijom, Florio Job odlazi u Dubrovnik, gdje su rođena njegova četiri sina: Ermenegildo, Benvenuto, Ciril i Pasquale. Svi su se izjašnjavali kao Srbi-katolici, nastojeći tako naglasiti antiaustrijske osjećaje. Cvijeto Job, stric budućeg veleposlanika, slikar na kojega je utjecala Münchenska ekspresionistička škola, pridružio se srpskoj vojsci tijekom Prvog svjetskog rata. Poginuo je na Kolubari. Ignjat Job, Cvijetov brat, također je bio slikar. Pod mogućim utjecajem životne priče Van Gogha, pobjegao je iz Dubrovnika 1915. nakon što je u protestu zasuo pivom portret cara i kralja Franje Josipa. Skrio se u šibenskoj umobolnici. Njegova kći Cvijeta dva i pol desetljeća kasnije u Mussolinijev je portret bacila tintarnicu, pobjegla iz Splita i utočište također pronašla u šibenskoj umobolnici kod sina dr. Kurajica, čiji je otac ranije spasio njezina oca. Slikarica Cvijeta rat je dijelom provela uz Vrhovni štab, radeći za Agitprop CK SKOJ-a.

Nikola Job, otac veleposlanika Cvijeta Joba, izjašnjavao se i dalje kao Srbin-katolik, ali je u Titovoj Jugoslaviji, sedamdesetih, promijenio nacionalnost i jedno vrijeme se osjećao Hrvatom. Pred kraj života, prema sjećanju unuke i «zgađen našim čistim etnikumima», kako piše Job, govorio je za sebe da je Tanganjikanac. Nikola Job je bio pravnik. Nakon formiranja Suda za zaštitu države 1929. godine imenovan je u to tijelo, pa se obitelj iz Dubrovnika preselila u Beograd. Motiv Nikole Joba, inače liberalnih nazora, bio je, piše Cvijeto Job, spasiti Jugoslaviju od komunista, hrvatskih separatista i makedonskih i bugarskih terorista. U tome je svojstvu ispitivao i Milovana Đilasa, koji je suca Joba spomenuo u *Sjećanjima jednog revolucionara*. Kako je tijekom istraga na Sudu iz prve ruke vidio o kakvom je režimu riječ, a sve bliže kontakte imao je s odvjeticima koji su bili liberali ili bliski komunistima, degradiran je 1937. godine i poslan na lokalni sud u Šibenik. Partizanski pokret podupirao je od samog početka rata, tako da su ga 1942. uhitili Talijani. Smrtnu je presudu izbjegao pretvarajući se da je umobolan. Doktor Kurajic uvježbavao je Nikolu

u šibenskom zatvoru kako glumiti paranoju. Nakon kapitulacije Italije pušten je iz zatvora i tada se priključuje hrvatskim partizanima. Supruga Nikole i Cvijetina majka Olga, Srpkinja iz Sarajeva, bila je učiteljica, ali nije podučavala. Odgojile su je katoličke časne sestre u Dubrovniku. Od 1943. također je u partizanima, gdje pomaže u organizaciji prihvata djece u izbjeglički logor u El Shatu.

Cvijeto Job, rođen u Dubrovniku 1926., prve godine djetinjstva (do 1929.) proveo je u Beogradu, a formativne godine i sudjelovanje u Narodnooslobodilačkom ratu, veže ga uz Šibenik i Dalmaciju, pa se, prema vlastitom priznanju, počeo smatrati Hrvatom. Bilo je to «logičnije», iako ne i posebno važno u to vrijeme («Dalmatinac iz Dubrovnika, Beograđanin, Hrvat, zato Jugoslaven.»). Niže razrede Gimnazije (od 1937. do 1941.) pohađao je u Šibeniku. Iz škole su ga izbacile talijanske vlasti kao «elemento pericoloso». Prije početka ustanka, prisjeća se, s dvojicom prijatelja je veslao Šibenskim zaljevom obilazeći napuštena vojna postrojenja starojugoslavenske vojske i skupljao odbačenu municiju. U partizane odlazi s dvije godine starijom sestrom Milom 1942. godine. Isprva je borac Šibenske čete, pa Splitskog partizanskog odreda, kojem se priključuje 1. siječnja 1943. Potom je u Prvoj dalmatinskoj proleterskoj udarnoj brigadi. Mlađi brat Vladimir-Koko, iako tek dvanaestogodišnjak, također je sudjelovao u akcijama protiv Talijana u Šibeniku, a kasnije postaje partizanski kurir. Cvijeto je u partizane došao prepun mladenačkih ideala, otkrivajući postupno da je realni život ipak nešto drugo. S ocem se ponovno susreo na Visu 1944. godine. Iste godine postaje član KPJ. Otac Nikola 1945. u Šibeniku radi u ogranku Glavne uprave za državnu imovinu, raspoređujući imovinu «narodnih neprijatelja». Ubrzo je, nezadovoljan već tada vidljivom pohlepom dijela lokalnih dužnosnika, otišao u Zagreb.

Cvijeto je obrazovanje nastavio nakon rata u Partizanskoj gimnaziji «Josip Broz Tito» u Zagrebu. Od 1947. do 1949. pohađa Diplomatsku školu Ministarstva vanjskih poslova. Tamo je već 1947. od «cimera» prvi put čuo za zločine koje su počinile partizanske jedinice oko Bleiburga nakon rata. Međutim, ništa, nikakav znak mogućeg prekida Staljina i Tita 1948. nije slutio unatoč pohađanju privilegirane škole. Oči mu je otvorio, kako doslovno piše, brat Vladimir, koji je od 1945. do 1947. pohađao Sovjetsku zrakoplovnu akademiju u Serpuhovu kraj Moskve. Tamo je, nezadovoljan lošim uvjetima i indoktrinacijom, bio jedan od jugoslavenskih pitomaca koji su započeli štrajk. Kasnije je radio kao fini mehaničar u tvornici nedaleko od Zagreba. O Golom otoku i sustavu protiv zatvorenika Cvijeto Job je saznao također vrlo rano, zahvaljujući «nestanku» jednog od kolega s Diplomatske škole, koji je u šali rekao da će, dođu li Rusi, preživljavati svirajući violinu. Bilo je to dovoljno za odlazak na Goli otok, o kojemu je puno čuo već početkom pedesetih. Pedesete su ipak bile vrijeme nade i optimizma, jer se u Partijskom debatnom klubu u Ministarstvu vanjskih poslova već 1950. otvoreno raspravljalo o pogledima Johna Maynarda Keynesa, Jamesa Burnhama, Earla Browdera, o New Dealu, zapadnjačkoj državi blagostanja itd. Prve godine u Beogradu živi sa suprugom

Likom (Beograđankom) u jednoj sobi stana koji dijeli. Podržavao je Đilasove ideje i bio «crven do ušiju od sramote i frustracije» kada je morao šutjeti nakon grubog partijskog obračuna s Đilasom.

Prve diplomatske dužnosti Cvijeta Joba su u Oslu i Londonu. Već 1950. član je jugoslavenskog izaslanstva na zasjedanju UN-a u New Yorku (kada je slavio jer je u *New York Timesu* pročitao da su ukinuti «diplomatski magazini», posebne prodavaonice za privilegirane). Od 1962. do 1968. savjetnik je za tisak u jugoslavenskom veleposlanstvu u Washingtonu. Potom je u zemlji na dužnosti šefa Odsjeka za SAD i Kanadu u Saveznom sekretarijatu za vanjske poslove, a od 1971. do 1976. savjetnik za Vijeće sigurnosti pri Misiji SFRJ u Ujedinjenim narodima i zamjenik veleposlanika. Od 1980. do 1984. imenovan je jugoslavenskim veleposlanikom na Cipru. Umirovljen je 1989., do kada je obnašao dužnost šefa Grupe za planiranje politike (GZZP) u Saveznom sekretarijatu za vanjske (inostrane) poslove (SSIP).

Beograd, u kojem je živio do početka ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, napušta 1991., od kada sa suprugom Likom živi u Alexandriji, u saveznoj državi Virginiji, u Sjedinjenim Američkim Državama. Suradivao je s *El Paisom*, *Washington Postom*, *Christian Science Monitorom*, časopisom *Foreign Policy*, beogradskim *Vremenom*. Kao suradnik *Vremena* pisao je “Pisma iz Washingtona” i u tome svojstvu 1991. razgovarao i s Lawrenceom Eagleburgerom. Bio je suradnik United States Institute of Peace, a sada je suradnik Institute for Policy Studies u Washingtonu.

Razgovor s autorom vođen je u Alexandriji 23. srpnja 2002. i elektroničkim putem. Najveći dio uvodnog teksta u kojem je opisana obiteljska povijest rekonstruiran je na temelju Jobove knjige *Yugoslavia's Ruin, The Bloody Lessons of a Nationalism, A Patriot's Warning* (Rowman and Littlefield Publishers, Inc.), 2002. Veleposlanik Job autorizirao je i te podatke. Iz iste su knjige i citati u bilješkama koje sam preveo.

Koje sve dužnosti imate u partizanima?

U NOB-u sam bio sekretar SKOJ-a u četi i bataljunu, ratni dopisnik 26. divizije i IV. korpusa NOV i POJ, ratni dopisnik *Omladinske iskre*, organa Oblasnog komiteta SKOJ-a i USAOH-a za Dalmaciju, član redakcije *Omladinskog borca*, organa Pokrajinskog komiteta SKOJ-a i USAOH-a. U partizanima sam u dodiru s nizom ljudi, a najzanimljiviji su Luka Belamarić, tada komesar Šibenske čete, Budimir Leko Lončar iz *Omladinske iskre*, Srđan Vrcan, Ljubo Truta, koji je zapovjednik IV. bataljuna 1. dalmatinske brigade, kasniji diplomat Miro Kreačić (tada isto u *Omladinskom borcu*), Berislav Badurina, zamjenik komesara II. bataljuna Splitskog odreda.

Prve diplomatske dužnosti su vam u Oslu i Londonu. Što tamo radite?

U Oslu sam bio ataše za sve – jedini diplomatski radnik uz poslanika. U Londonu sam bio drugi tajnik i pokrivao sam politički sektor, odnose FNRJ i Ujedinjenog Kraljevstva, Velike Britanije i SSSR-a, zemlje Lagera, odnose Londona i NATO-a, Zapadne Europe, laburiste i sindikate.

Dio svoje karijere proveli ste i u Koordinacijskom odjelu MVP-a (dakle na četvrtom katu gdje se nalazila obavještajna služba). Koje su bile vaše zadaće u tim godinama?

U Grupi za analizu Koordinacionog odeljenja SSIP-a radim od 1960. do 1962., analiziram i ocjenjujem političko-obavještajne informacije iz naših diplomatskih predstavništava u zapadnim zemljama. Naravno, pratimo i analiziramo politiku Zapada, posebice SAD-a i NATO-a, napose u odnosu prema Jugoslaviji, nesvrstanim i zemljama Varšavskog ugovora.

Kako to da su vas unatoč svemu nekoliko puta upravo pripadnici Udbe sumnjičili i ispitivali? Kada se to događalo i zbog čega?

Točno je da je bilo pripadnika Udbe koji su me sumnjičili i ispitivali, ali ta je formulacija previše uska. Nisu me napadali samo (ili svi) pripadnici Udbe, nego je bilo dosta onih koji su me branili. Isto tako, napadali su me i oni koji nisu bili pripadnici Udbe. Nije svaki pripadnik Udbe ipso facto loša osoba, niti je svaki nepripadnik Udbe ipso facto dobra osoba. Bilo je puno onih koji su me branili i obranili. U isto vrijeme napadali su me članovi partijskih foruma, KOS-a, diplomatske službe. Prijatelji su mi govorili da je savezni sekretar za unutrašnje poslove general Herljević bio krajnje sumnjiv i želio je da me uklone iz SSIP-a. Međutim, neugodnosti u tome smislu počinju još vrlo rano. U Prvoj dalmatinskoj brigadi 1944. dobio sam partijsku «opomenu» zbog kritike komesara čete pred četom. Poslije nekoliko mjeseci predložen sam za ukor, ali ga nisam dobio. Više se ne sjećam o čemu je bila riječ, ali nisu me kaznili zbog mladosti. Potom sam 1945. egzemplarno izbačen iz Partije i redakcije *Omladinskog borca* zbog nesamokritičnosti i drskosti, u kontekstu čistke u redakciji na nalog dr. Vladimira Bakarića, a poslije traženja CK SKOJ-a jer je redakcija, navodno, «dekadentno zastranjivala». U Partiju sam vraćen šest mjeseci kasnije u Šibeniku.

Onda sam 1952. nakon svega trinaest mjeseci obavljanja dužnosti atašea u poslanstvu (još ne veleposlanstvu) u Oslu po kazni vraćen u zemlju. Optužen sam za najgore stvari: prihvatanje zapadne (socijaldemokratske) ideologije, blaćenje ugleda osobe predsjednika Tita, sumnjivih veza sa zapadnim diplomatsko-vojnima predstavnicima, raspuštanja partijske ćelije poslanstva itd. Međutim, na posebnom sastanku partijskog aktiva političkih odjeljenja MIP-a (u jesen 1952.) prvi puta koliko ja znam i posljednji put, zahtjev partijskog komiteta MIP-a je odbijen i to s 52:39 glasova. Dobio sam «tek» ukor pred isključenje i tako je spašena ne samo moja karijera u SSIP-u, nego je, kako su mi rekli, spriječen odlazak u zatvor. Navodno je nalog za uhićenje već bio potpisan i čekalo se da formalnost isključenja bude izvršena, do čega, bez presedana, nije došlo. Sumnjičenja po sličnim osnovama bilo je i kasnije, tijekom 1960-ih i 1970-ih. Još nekoliko puta bio sam skoro udaljen iz SSIP-a, ali je uvijek prevladavalo povjerenje dovoljnog broja ljudi u mene. Sumnjičenjima i ispitivanjima je konačno stao na kraj savezni sekretar Miloš Minić, koji je 1977. na moje traženje stvorio posebnu komisiju od tri viša dužnosnika SSIP-a, krajnje poštenih, realnih i dobronamjernih, koja me je suočila s optužbama – hrpom nesuvislih laži – i koja me je posve rehabilitirala. Poslije toga čuo sam

da je Bakarić bio pitan za mišljenje kada je odlučeno da me se pošalje na Cipar kao veleposlanika – jer je moj otac od 1929. do 1937. bio sudac Suda za zaštitu države!!! Bakarić nije imao ništa protiv.

Tko vas je štitio? Kako to da ste na kraju ipak imenovani na važnu dužnost u New Yorku i konačno veleposlanikom na Cipru?

Tko me je štitio? Moja biografija, ilegalni skojevski i partizanski rad 1941.-1945., moj rad, iskrenost u nekonvencionalnim i «heretičkim» stajalištima i postupcima, očita odanost Partiji, diplomaciji i režimu SFRJ. Sve to ipak ne bi bilo presudno da nije bilo prijatelja i poznanika, ali i simpatizera koji su se, često i samozatajno, zalagali za mene. Primjerice Leko Lončar, Miro Kreačić, Ljubo Truta, Draško Jurišić (koji je bio zamjenik Saveznog sekretara za unutarnje poslove, a znao me je iz ranih šibenskih dana ilegale), Jakša Petrić, moj šef u New Yorku, Branko Karađole, Milivoje Maksić, Titov savjetnik za vanjsku politiku, Berislav Badurina, Titov šef kabineta, Veljko Mićunović, Pavao Cala, nekadašnji predsjednik Prekršajnog suda SR Hrvatske i sekretar Saborskog odbora za ustavna pitanja i sigurnost, moj najstariji živi prijatelj, još iz Šibenika – znamo se od 1937. Bilo ih je još: mnogi iz Diplomatske škole MIP-a, pa Jure Bilić, Zvone Jurišić. Ne znam, nikada nisam imao izravan uvid ni informaciju da je neka savezna služba donijela odluku da me se ukloni. Da jest, to bi vjerojatno bilo i učinjeno. Posvuda, na svim razinama, bilo je onih koji nisu podnosili moja stajališta i «stil», ponašanje u nekim prigodama, ali i onih koji su to razumjeli, čak i simpatizirali, branili me. Kao što sam rekao u predgovoru moje knjige, imao sam određene «reccurent problems with my regime and also, that the regime had problems with me». Ja sam često davao sebi slobode koje ni u diplomatskim službama demokratskih zapadnih zemalja ne bi bile olako tolerirane. Unatoč tomu, ipak sam postao ministar-savjetnik (zamjenik šefa misije) u New Yorku i veleposlanik na Cipru. Bila je to rezultanta svega navedenog, povuci-potegni politike i jedva da je i jedno i drugo prošlo. Moglo bi se reći da nisam dovoljno rano i dovoljno često napredovao u službi i da su mnogi, s manje zalaganja i priznatih rezultata išli naprijed, brže, češće i više. Iako me se to često teško dojmilo, to je bila cijena koju sam spremno plaćao. Nisam ni htio niti mogao promijeniti sebe, a također sam bio uvjeren da je moje shvaćanje obavljanja diplomatske službe bilo ispravno, u interesu zemlje i pravi patriotizam. Najzaslužniji za moje slanje na Cipar u SSIP-u bili su Joža Vrhovec, tadašnji savezni sekretar i Leko Lončar, kao i neki hrvatski rukovodioci.

Je li doista vaš dom bio okupljalište Amerikanaca, kako se govorilo?

Ne mogu se složiti da je moj i Likin dom bio «okupljalište Amerikanaca». To je također ksenofobično-staljinističko-balkansko-policijska formulacija. Supruga i ja, za razliku od 99% kadrova SSIP-a, primali smo u naš stan sve one diplomatske i druge veze i prijatelje: Norvežane, Britance, Amerikance i Ciprane koji su nam se najavili i koje smo poznavali, isto onako kako su oni primali nas. Amerikanci su, naravno, bili najbrojniji. Nismo se ni htjeli ni mogli ponašati kao prestrašeni sovjetski ili naši diplomati, vječno prestrašeni i/ili bez patriotskog ponosa, koji su, kada se vrate doma, bježali kao đavo od

svete vodice od slobodnih susreta s onim strancima koje su salijetali u njihovim zemljama. Time smo htjeli pokazati da predstavljamo jednu slobodniju, otvoreniju zemlju, relaksiraniju i samouvjereniju civilizaciju i kulturu ponašanja. Plaćali smo zbog toga tešku cijenu i doživljavali teške traume zbog stalnih sumnjičenja, pritisaka i zastrašivanja, te zahtijevanja da prekinemo. Nismo se dali.

Je li točno da ste bili previše otvoreni u «divljenju» Zapadu? Tko Vam je to najviše zamijerao? Koliki je bio omjer onih koji su bili za bliže odnose s Istokom i onih koji su bili za politiku ekvidistance ili prozapanjaka u našoj diplomaciji?

Ovu bi tvrdnju – da sam se «otvoreno divio Zapadu» - doista trebalo staviti u navodnike. Za naše brojne, često prevladavajuće, ideološki primitivne, dogmatske i blokovske mozgove, koje ni sukob s Kominformom ni iskustva sa Zapadom do kraja nisu otriježnila, svako uočavanje pozitivnih aspekata Zapada i njegove politike prema nama značilo je «divljenje», dok je radikalna kritika staljinizma, negativnih aspekata SSSR-a, Istočnog bloka i njihove politike uopće bila jednostavno «antisovjetizam». Ako priznate nešto, bilo što, Americi primitivan i/ili zasljepljen mozak odmah vas napadne da ste «proamerikanac». I ništa vam ne vrijedi što istovremeno najteže napadate SAD zbog genocida nad Indijancima, linč Afro-amerikanaca, rasističku okupaciju Filipina, rat u Vijetnamu, što se borite protiv neprihvatljivih pritisaka Zapada na SFRJ. Kod nas se tipičan endemični europski «mindervertig» antiamerikanizam nakalemio na dogmatski antiimperializam i od toga se nisu oslobodili ni Tito, ni Koča Popović, ni mnogi drugi. Ali jesu Mićunović, Lončar, Kreačić, Tepavac, Jakša Petrić. Sada se izlažem opasnosti pojednostavlivanja, pa onda i nepreciznosti i netočnosti. Ljudi i njihove ideje, uvjerenja se mijenjaju, prepliću. Pa i Tito i Koča, unatoč svojim predrasudama, bili su pravi jugoslavenski patriote, budni čuvari neovisnosti SFRJ, pri čemu su morali potiskivati vlastite predrasude i emocije o socijalističkim i kapitalističkim zemljama. Rezultantu naše vanjske politike je na kraju uvijek iskovao Tito, uz pomoć najbližih partijskih i državnih suradnika. Unatoč svim njegovim oscilacijama, neovisnost je ostala naše temeljno načelo. Naša najdogmatskija struktura nakon 1950-ih postala je JNA. Na kraju su izašli s blesavom «doktrinom» (a bio je to zapravo kušpajz) o «specijalnom ratu» Zapada za demonstiranje SFRJ.

Zašto Vas beogradski politolog Ranko Petković smatra «najpitoresknijom i najkontroverznijom» osobom u SSIP-u?

Zašto me Ranko Petković smatrao «najpitoresknijom» osobom u SSIP-u, to bi bilo najbolje pitati njega – da je još uvijek živ. Nitko pametan, pardon, normalan, ne bi vam odgovorio na pitanje o vlastitoj «pitoresknosti». Da to učini podvrgnuo bi se zaslužnim ocjenama da je beskrajno glup, umišljen ili narcisoidan, ili sve to zajedno. A ako bih rekao da nisam bio «pitoreskan», rekao bih da sam bio siv i dosadan. To ne želim reći, pa bih za ocjenu karaktera i osobina trebalo pitati druge.

S Kočom Popovićem bili ste i na pogrebu predsjednika Eisenhowera.

Na pogrebu Eisenhoweru pratio sam (prevodio) Koči Popoviću, a okupili su se šefovi država, premijeri. Okupili smo se u State Departmentu, poslije je bio prijem u Bijeloj kući. Koča je uglavnom meni davao duhovite i sarkastične primjedbe na račun različitih uglednika, smatrajući vjerojatno da ne treba koristiti ovakvu prigodu za kontakte i razgovore. U zrakoplovu sam ga pitao o IV. i V. ofenzivi 1943. i slobodno mi je tada naveo neke od Titovih taktičkih pogrešaka.

Nakon Mićunovića (ambasador od 1962. do 1967.), novi veleposlanik SFRJ u Washingtonu je Bogdan Crnobrnja.

Bogdan Crnobrnja bio je sjajan čovjek, izravan, dobar veleposlanik. Isprva je imao nepovjerenje prema meni, držeći me «Mićunovićevim čovjekom» (koji je bio najmudriji i najpoštovaniji naš veleposlanik u Washingtonu), misleći da se neću jednako zalagati. Njih dvojica su se poštovali, dok se Vladimir Popović (koga se sjećam još iz Diplomatske akademije, kao visokog, naočitog, ali silno egocentričnog) i Mićunović nisu podnosili. Međutim, kako sam mu brzo uspio osigurati odlične razgovore za važne novine, odnosi su nam se poboljšali. Toma Granfil, koji je došao u Ameriku nakon što je Crnobrnja iznenada povučen, bio je bez prethodnog diplomatskog iskustva. Ranije se bavio poljoprivredom, bankarstvom i kao osoba je bio puno manje dinamičan, sa suprugom koja je pobolijevala, pa nakon Mićunovića i Crnobrnje i nije mogao razviti neka šira poznanstva i ostaviti dublji trag u Washingtonu. Nisam izravno radio s njim, ali u nekoliko službenih putovanja u Ameriku uvijek je bio fer i nepretenciozan.

Pripreme za posjet američkog predsjednika SFRJ 1970. počinju vrlo rano?

Godinu dana prije Nixonova posjeta pratio sam Warrena Nuttera, koji je u Jugoslaviju došao nakon (i zbog) sovjetske invazije u Čehoslovačkoj, pa i moguće sovjetske prijetnje sigurnosti Jugoslavije. Nutter je trebao razgovarati i o kupnji američke vojne opreme, iako se kupoprodaja nije dogodila. Činjenica da je on došao, da smo mi bili spremni na razgovore, uz sve oscilacije jugoslavenske vanjske politike, pokazuje da smo bili spremni na razgovore, na čuvanje položaja Jugoslavije kakav je bio. Prevodio sam mu razgovor s Nikolom Ljubičićem, saveznim sekretarom za obranu. Ljubičić je inzistirao da smo nesvrstani, ali i na tome da nikad nećemo biti instrument jednog bloka protiv drugog bloka. Nepovjerenje prema SAD-u je uvijek bilo prisutno. Ja sam smatrao da trebamo imati manje nepovjerenja prema SAD-u. Sam Tito također se nikada nije «prelomio» oko SAD-a, ali kao realistični državnik nikada nije ispustio kartu, opciju SAD-a iz ruku. U dva kritična trenutka: napada Kominforma 1948. i sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj 1968. i te kako se oslonio na SAD.

Sudjelujete u pripremi posjeta predsjednika Richarda Nixona Jugoslaviji 1970.

U vrijeme Nixonova posjeta Jugoslaviji u rujnu 1970. bio sam šef Odsjeka za SAD i Kanadu i tako neposredno podređen Mirku Kreačiću. Na posjetu američkog izaslanstva radili smo naporno, spavali u uredima, a jedan od najvećih problema koji smo neposredno pred dolazak američke delegacije

u Beograd i Zagreb imali bio je «svodni papir», kako smo zvali posebno izvješće za predsjednika Tita. Konačno, nakon bezbrojnih pokušaja da nešto sastavimo, Kreačića sam upitao: «Pa dobro, Miro, zašto smo zvali Nixona?». Odgovore na takvo, naizgled banalno pitanje, konačno smo uvrstili u «svodni papir» koji je bio dugačak stranicu i pol.

Posebno uzbuđenje u rujnu 1970. izazvala je smrt predsjednika Naseru.

Vijest o Naserovoj smrti izazvala je paniku i među Amerikancima, ali i među nama u Beogradu. Nixonova se pratnja bojala da bi cijela Nixonova sredozemna turneja mogla doći u pitanje zbog mogućeg odlaska maršala Tita na Naserov pogreb u Egipat, pa su mnogi pokušali doznati što će konačno učiniti Tito. Napetosti zbog Naserove smrti utjecale su na to da Nixon opozove planirane manevre VI. flote Sredozemljem, gdje je ionako prošao kao «bos po trnju». Organizirane su masovne ljevičarske demonstracije, pa se okolo kretao samo helikopterom. Ako otpadne Jugoslavija, ostaje mu samo falangistička Španjolska, što bi izgledalo loše. Zato je posjet Titu dobio na važnosti. S nosača zrakoplova u Napulju nazvao me je televizijski novinar Daniel Schorr, prijatelj iz dana kada sam bio savjetnik za tisak Veleposlanstva SFRJ u Washingtonu. Kako nisam smio reći što sam do tada čuo iz Kabineta predsjednika, Amerikancu sam poručio kako ništa ne znam, ali da u «kostima osjećam» da Tito ne voli pogrebe i radije se druži sa živima, nego mrtvima.

Kako ste doživjeli Nixonov usklik u Zagrebu «Živjela Hrvatska»?

Nixonov usklik «Živjela Hrvatska» onda mi se nije svidio. Znao je da nitko ne želi raspad Jugoslavije, ali sam vjerovao da bi ga se moglo iskoristiti u propagandne svrhe, da je bio neoprezan. Danas mislim kako je to bilo normalno. Američki političari nikada ne zaboravljaju na izbore i Nixon je tada vjerojatno mislio na svoje glasačko tijelo u SAD. Posjet Kumrovcu, kamo je Nixon otišao nakon Beograda i Zagreba, mogla je dijelom biti podilaženje Titovoj taštini, ali kako smo mi bili domaćini, predlagali program, to je uključivalo i Kumrovec. Nixon nije imao razloga odbiti takav protokol, a nije imao niti razloga tako nešto učiniti. Nixon je bio poznat po svom iznimnom proučavanju snažnih lidera na međunarodnoj sceni. Divio se Churchillu, De Gaulleu, Mao Cetungu, pa i Titu. Da su i sami Amerikanci predložili Kumrovec, bilo bi to zbog tih razloga.

Zašto su «hrvatski kadrovi» u SSIP-u bili uglavnom protiv Hrvatskog proljeća? Kako ste tada i kako danas gledate na optužbe da su namjerno fabricirani dokazi o suradnji proljećara i ustaških emigrantskih krugova?

Većina hrvatskih kadrova u SSIP-u bila je protiv maspoka zato što je dobro osjetila u njemu prisutnost ustaških, proustaških, neoustaških, šovinističkih i sličnih natruha i zato što je osjetila da hrvatski etnokoljački separatizam (kao i srpski etnokoljački velikosrbizam) vodi u krvavi raspad i zato što je vjerovala da su SFRJ i platforma bratstva i jedinstva najbolja brana za sprječavanje novog klanja. Ustaška, proustaška etnocentrička dijaspora koja je podržala, bitno pomogla i konačno postala dio Tuđmanove Hrvatske, čega se ni nakon Tuđmana Hrvatska neće skoro otresti (slobodna prodaja ustaških simbola, ploča Francetiću, ulice Mile Budaka, mise za Pavelića), samo potvrđuju da su

optužbe o suradnji mnogih maspokovaca i ustaške emigracije bile na pravom putu.¹

Predsjednika Tita pratite i u uzvratnom posjetu SAD-u u jesen 1971.

U SAD 1971. putovao sam u zrakoplovu broj dva, s novinarima; pisao sam Titove govore i nisam stigao ništa vidjeti. Imao sam prenosiv pisači stroj, nacrt govora bih odnosio Kreačiću nakon što smo negdje sletjeli, a on bi tekst vjerojatno davao Mirku Tepavcu, ministru, pa su mi sve slali natrag da to dovršim. Let nije bio ugodan, zrakoplov je bio propelerski, spor. Nixonova zdravica Titu 1971. u Bijeloj kući bila je gotovo bez presedana. Možda se američki predsjednik divio Titu, vjerojatno zato jer ga nitko nije mogao uvući u mreže. Posjet je bio i suprotnost prijašnjem Titovom posjetu SAD-u, kada se susreo s J. F. Kennedyjem. Predsjednik je tada bio smješten u Willamsburgu, a njegov dolazak u SAD bio je prvi pravi službeni, državni posjet jednog komunističkog lidera SAD-u. S dočeka u Bijeloj kući ne postoji niti jedna fotografija rukovanja, jer svaki put kada su dva državnika pružila ruke, marinici su ceremonijalno prekrížili zastave i pokret se nije vidio. Odluka da Tito 1963., nakon Washingtona, ode u New York i Ujedinjene narode bila je ideja Vlade Popovića. Tamo je, ispred Waldorf Astorije trajao pandemonij, neobuzdane antikomunističke, antititoističke, pročetničke i proustaške demonstracije s violentnim napadima na Titovu pratnju.

Koje je bilo stajalište SFRJ prema ciparskom pitanju? Kako se položaj prema Cipru pomirivao s potrebom da se sačuvaju dobre veze s Turcima? Koliko je bilo veleposlanstvo u Nicosiji?

¹ U svojoj knjizi, na stranicama 77.-78., o Hrvatskom proljeću Job piše: "Većina nas Hrvata u federalnoj vladi i diplomatskoj službi nije podupirala Maspok. Nastojali smo mu se suprotstavljati, videći u njegovim različitim iskazima zlo obnavljanje natamnijih niti hrvatskog šovinizma i separatizma. Manje smo gledali na njegovu demokratsku i pluralističku platformu, uvjereni da će ona biti nadvladana moćnijim, ekstremnijim nacionalističkim pritiscima. Potom, krajem 1971. imenovan sam u Stalnu jugoslavensku misiju pri Ujedinjenim narodima u New Yorku. To je tražilo suglasnost nadležnih tijela Republike Hrvatske. Naš decentralizirajući razvoj došao je do takvoga stupnja da niti jedan diplomatski službenik iznad određene razine nije mogao napredovati ili biti poslan izvan zemlje bez da je stavljen na listu imenovanja koja je pripadala njegovoj ili njezinoj republici. Tako smo morali pokorno pohoditi glavne gradove naših republika kako bi nam posebni partijski i republički procjenitelji izvagali našu republičku odanost i pokornost. Nisam to volio i godinama sam se tomu opirao, ali sam ipak prolazio. Kratko prije odlaska u New York odlučio sam poduzeti obvezno putovanje do ureda moje republike. Bio je prosinac 1971. kada sam došao u Zagreb, tek po gušenju Maspoka. Narodni vođe Maspoka bili su smijenjeni tjedan ranije. Postavljeno je novo hrvatsko rukovodstvo. Nakon neodlučnih nekoliko mjeseci, Tito se konačno riješio neposlušnog hrvatskog rukovodstva. (...) Čim sam došao na Glavni zagrebački kolodvor, osjetio sam ledenu, mračnu atmosferu. Ne zbog vremena, već ljudi. Nitko se nije smijao, jedva da je itko govorio, gotovo da je prevladavala posvemašnja neugodna tišina. (...) Ali ipak, unatoč svom porazu, poniženju i nesigurnosti oko osobnih karijera i sudbina dužnosnika prijateljski nastrojenih prema Maspoku, predsjedavajući republičkog Državnog vijeća za vanjske poslove zamolio me, saveznog službenika, da se posebno pobrinem za hrvatska izaslanstva koja bi dolazila u New York. On je još uvijek pristajao uz liniju da je moje biti prvo Hrvat, a potom Jugoslaven. Iznenaden, uspio sam izgovoriti moju federalističku "mantru", uvjeravajući ga da ću kao savezni činovnik posvetiti svu moguću pozornost hrvatskom izaslanstvu, baš kao i izaslanstvima iz drugih republika".

SFRJ je od početka podržavala neovisnost i nesvrstanost Cipra i bila jedna od nositeljica traganja za rješenjem i u UN-u i Pokretu nesvrstanih zemalja (PNZ) na temelju sporazuma grčke i turske ciparske zajednice u sklopu neke vrste bizonalnog i bikomunalnog rješenja, ali u sklopu jednog i suverenog Cipra. Ja sam za sve četiri godine moga mandata javljao SSIP-u ne samo o nedjelima turske okupacije preko trećine otoka, koju su teško podnosili i tamošnji Turci, nego i o dubokoj šovinističkoj i rasističkoj mržnji i aroganciji grčkih Ciprana koji su dobrim dijelom bili krivci (ili sukrievci) za podjelu otoka još 1963. U biti Ankara, kao ni Atena, nisu mogli zamjerati takvom našem stajalištu bez obzira na njihova uobičajena međusobna ocrnjivanja. Ambasada (ili «vele»poslanstvo) je bila minijatura: sve zajedno šest ljudi: njegova uvažena ekscelencija, II. sekretar, konzularac, šifrant, vozač i tajnik-telefonista, inače Cipranin. Bilo je nekoliko neugodnih događaja koje su priredili neki naši ljudi i jedan koji je priredio visoki ciparski dužnosnik. Uglavnom je riječ bila o ugodnom poslu i poslovanju s ciparskom vladom i ljudima.

S kojim se kolegama najbolje i najrađe družite na Cipru?

Na Cipru je diplomatski kor bio minijaturan. Svega 16 stranih misija u 1980. godini kad smo stigli. Po protokolarnom redu smo redovito posjećivali sve radi razmjene mišljenja i obavijesti (bile su tamo ambasade svih pet stalnih članova Savjeta sigurnosti). Takve poslovne razgovore i uzajamne pozive na večere i sl. najrađe smo imali s ambasadorima Grčke, Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Država, Italije, Libanona, Palestinske oslobodilačke organizacije, Kine, Australije. No za moju suprugu i mene kretanje u diplomatskom koru je uvijek bilo puno manje važno nego kretanje među ljudima zemlje u kojoj smo akreditirani. Izraženo u postocima, na diplomatski kor je otpadalo oko 10-15% naših kontakata, a sve ostalo na Ciprane. Tako smo radili i u Londonu, Washingtonu i New Yorku. Naravno, puno vremena provodili smo i s kolegama i obiteljima zaposlenih u veleposlanstvu, ali to je nešto normalno, poput disanja.

Odlazite li u druge dijelove otoka, napose turski dio?

Odlazili smo slobodno, kad i kako smo htjeli na sjeverni dio Cipra pod upravom Denktasa i okupacijom turskih snaga našim diplomatskim automobilom. Nekada na neslužbene razgovore s Denktasom, njegovim suradnicima i vođama ciparsko-turskih partija, ali i turistički na njihove plaže i sl.

Je li ikada bilo neugodnih epizoda s jugoslavenskim turistima?

Nije bilo nikakvih nezgoda s jugoslavenskim turistima jer u ranim 1980-im nije ih ni bilo. Jedino je bilo, kako smo s vremenom i posebnim povodom saznali, 15-20 naših državljanki koje su svoj gorki kruh zarađivale prodajući svoje tijelo i cijelo vrijeme, zajedno s ostalima iz drugih zemalja Balkana, Bliskog istoka i sl., kružile od Pireja, Latakije, Bejruta, Haife, Larnake, Limasola i drugdje po Istočnom Levantu. Njihovu zlosretnu sudbinu i ovisnost o pomorskim, graničnim vlastima radi dobivanja viza, dozvola boravka i rada, beskrupulozno su iskorištavali svi mogući carinici, policajci itd.

Jednog dana, 1983. ili 1984. godine, jedna od njih se nekako javila našem veleposlanstvu u Nicosiji, a nakon nekoliko dana kako je uhićena i strpana u zatvor u Limasolu, s namjerom ciparskih vlasti da je prognaju. Znači, radilo se o našoj, mojoj, državljanki, nosiocu putovnice moje zemlje, koja najtežim radom zarađuje za svoje preživljavanje. Morali smo je uzeti u zaštitu. Odmah smo stupili u kontakt s ciparskim vlastima i teško im prigovorili kako to da vlasti, policija jedne «bratske» nesvrstane zemlje, posebnih odnosa preminulih Tita i Makariosa, trpaju u zatvor naše državljane, a ne obavijeste ambasadu, što su inače dužni. Tražili smo da ženu odmah puste iz zatvora. To nije bilo moguće jer je već bila osuđena na neko vrijeme u zatvoru uz izgon. Koji je pravni lijek za nastalu nemilu situaciju? Samo pomilovanje od šefa države, predsjednika Kiprijanua na prijedlog državnog tužitelja Kritona Tornaritija. Kiprijanu je bio u službenom posjetu Indiji. «Vršilac dužnosti» šefa države dok njega nije bilo bio je predsjednik parlamenta Ladas, ali njegova je supruga bila teško bolesna i rekli su nam da ga ne možemo uznemiravati. Ja sam smatrao da bi to trebalo svejedno učiniti; pa riječ je bila o jednoj našoj jadnici u nevolji. Znao sam Ladasa, humanog čovjeka. Zvao sam ga uz sve isprike, sve je razumio, ali ništa nije mogao učiniti sam, bez Tornaritija, koji je putovao Engleskom. Do njega, rekli su nam, nismo mogli telefonom, jer je bio u zabiti izvan Londona. Ja sam na to rekao da britanska policija može sve. Dok je ovo trajalo, a pod našim prijateljskim pritiskom, našu su državljanku premjestili iz zatvora u Limasolu u bolji zatvor u Nicosiji. Odmah sam poslao drugog tajnika veleposlanstva da je posjeti, odnese joj cvijeće i novine, prikladne prehrambene artikle i pita je treba li joj pomoć itd. Sve zajedno, poslije nekoliko dana Tornaritis je iz Engleske dao svoj prijedlog Ladasu, on je potpisao dekret i nesretnica je puštena iz zatvora bez ikakvih loših posljedica. Od SSIP-a, koji sam obavijestio o svemu, nisam bio dobio nikakav službeni prigovor za ovu akciju, ali sam i čuo da je bilo prigovaranja što sam digao sve na noge zbog jedne «prostitutke». Od svega što sam učinio u svojoj diplomatskoj karijeri ovo je svakako bila akcija koje se možda najrađe sjećam. Kad je Petar Stambolić, predsjednik Predsjedništva SFRJ uzvratilo državni posjet Cipru, na prijem za sve naše državljane zvali smo i svih desetak državljanki tako zaposlenih, koje su trenutno bile na Cipru. To smo isto tako rekli Stamboliću i njegovoj supruzi, koji su taj naš potez toplo pozdravili, rukovali se s damama i razgovarali.

Koji su po vašem sudu bili najuspješniji ministri vanjskih poslova SFRJ?

Po mom su sudu najbolji ministri vanjskih poslova bili Koča Popović i Mirko Tepavac, pa Miloš Minić, Marko Nikezić i Leko Lončar. Od ministara vanjskih poslova, ono što se čulo i čitalo, Koča Popović je bio na glasu kao odličan, popularan. Bio je spretan, odlično govorio francuski, ali tada smo i mi bili popularni. Koča je ipak ostao dogmat u odnosu na Zapad, a posebno Ameriku. Mirko Tepavac je ostavljao odličan dojam. U službenom posjetu Moskvi u zdravici je naglasio, govoreći o Drugom svjetskom ratu, da jedni drugima, mi Sovjetima i obrnuto, ništa ne dugujemo, jer da smo mi i oni učinili sve što možemo. On je bio za striktnu izvanblokovsku primjenu naše nesvrstane politike. Nešto prije smjene srpskih liberala u njujorškoj zračnoj

luci rekao sam mu: «Druže sekretaru, ja Vas podržavam», a on mi je odgovorio: «A što Vama to treba, druže Job?». Svijetla točka Jože Vrhovca bila je bitka da Pokret nesvrstanih zemalja osudi agresiju SSSR-a na Afganistan. On je kompleksna priča. Uvijek u pravu, uvijek ciničan, ne voli slušati suprotno mišljenje, misli da može sve. Odlično je razumio opasnost od priklanjanja Pokreta nesvrstanih zemalja socijalističkom bloku. Ipak, to nije radio bez Titove potpore. Svijetla točka Raifa Dizdarevića njegova je vizionarska inicijativa za političku i funkcionalnu suradnju balkanskih zemalja. Nema neku jasnu predodžbu kakav je ministar bio Edvard Kardelj, a još manje o Stanoju Simiću.

Mislite li da je u diplomaciji postojala premoć određene nacije? Je li moguće tvrditi da je isprva postojala dominacija hrvatskih i slovenskih kadrova, što se s vremenom mijenjalo?

Osobno nisam imao osjećaj da je u diplomaciji ikada postojala premoć određene nacije. Točno je da je bilo dosta Slovenaca i Hrvata, posebno Dalmatinaca, ali ne znam je li to bilo samo u prvom razdoblju i je li bilo disproporcionalno u odnosu na druge. Četiri uzastopna ministra bili su iz Srbije (Koča, Nikezić, Tepavac i Minić), ali su vanjsku politiku i vrhove diplomacije određivali, uz Rankovića do 1966., Tito, Kardelj, Bakarić i sl. Poslije su došli Vrhovec i Raif Dizdarević. Možda bi mnogo toga u SFRJ bilo drugačije da smo imali pameti 1945. smjestiti glavni grad u autonomni «distrikt» izvan teritorija bilo koje republike, posebno njihovih glavnih gradova.²

Kako danas procjenjujete jugoslavensku diplomaciju? Koliki i kakav je po Vašem sudu bio utjecaj «ključa» na diplomaciju SFRJ?

Jugoslavenska je ratna diplomacija (od 1943. do 1945.) uz sva ideološka opterećenja bila kreativna, fleksibilna i uspješna, rezultirajući priznanjem Tita i NOV i POJ kao savezničkog ratnog partnera, blokiranjem Draže Mihailovića, kralja Petra II. i izbjegličke vlade, priznanjem DFJ i novim granicama prema Italiji. Sve je to počivalo na našem besprimjernom ratovanju i žrtvama, važnom ratnom doprinosu na važnom Balkanu, vještini Tita i nizu sposobnih kadrova angažiranih u tome ranom diplomatskom naporu (s Vlatkom Velebitom, Sergijem Makijedom, Vladimirom Dedijerom, Josipom Smodlakom, Savicom Kosanovićem). Nažalost, naša pripadnost i puna poslijeratna solidarnost sa sovjetskim lagerom u Tita i većine u rukovodstvu dala je maha njihovu primitivnom, kominternovsko-psovačkom i uličarsko-staljinističkom mentalitetu, stilu i rječniku u odnosu na Zapad, Churchilla i druge, posebice oko pitanja

² «(...) u jednoj istinitoj priči koju mi je ispričao jedan od Titovih savjetnika za vanjske poslove nakon jednog od ranih sastanaka i feudalnih lovova koje je Broz odžao s rumunjskim diktatorom Nicolae Causcescuom krajem sedamdesetih. Tito je neprestano pokušavao pritisnuti Causcescu da poboljša položaj velike srpske manjine u rumunjskom Banatu. Causcescu je uvijek prigovarao ili jednostavno sve odbacivao. Ljut, Tito je upozorio na puno bolji položaj rumunjske manjine u jugoslavenskom (srpskom) Banatu, ponosno ukazujući na naše davanje pune autonomije Kosovu i Vojvodini. Namrgođeni Causcescu nije bio impresioniran niti se smekšao. Jednostavno je ledeno odbrusio: «Što činite u vašoj zemlji, vaša je stvar». C. JOB, n. dj., 114.-115.

Trsta. Tada je naš vrh i diplomacija izgubila svaku mjeru i negdašnji smisao za realnost, pa smo tražili i Trst i Monfalcone i Korušku, gdje su nas Zapadne sile glatko i po zaslugi odbile.

Zajedno sa zemljama Lagera nismo glasovali za historijsku i prekretničku Univerzalnu deklaraciju o pravima čovjeka i neke druge od najprogresivnijih odluka UN-a. Iako smo bili nezavisni i nismo bili satelit, satelitski i ropski smo slijedili SSSR i njegova reakcionarna stajališta u nizu pitanja o UN-u i inače. I danas palim svijetom «velikom drugu i vođi» Staljinu koji nas je tresnuo po glavi 1947. i 1948., pa je započelo novo razdoblje naše vanjske politike. Od ranih 1950-ih, pa sve negdje do 1970-ih, uz sve oscilacije i pojedine krupne promašaje, jugoslavenska je diplomacija bila jedna od najsposobnijih i najuspješnijih uopće, imajući u vidu da je predstavljala jednu malu, siromašnu i civilizacijski u mnogo čemu zaostalu balkansku zemlju. Na bazi titoizma, nesvrstanosti i samoupravljanja, bez obzira na to kako smo na kraju propali, s masom talentiranih kadrova, stečena je bila zavidna međunarodna reputacija. U jednom poznatom kanadskom istraživanju, SFRJ je bila stavljena na peto mjesto među najutjecajnijim članicama UN-a. A zatim, već kroz kasnije 1970-te, pa dalje, kako su decentralizirani i odnosi sa stranim zemljama (što je bilo potrebno) i uvedena paritetno-proporcionalna republičko/pokrajinsko/etnička zastupljenost kadrova (tzv. ključ) u diplomaciji (što je također bilo potrebno), stvari su se počele kvariti. Ova su načela provođena koruptivno, stupidno, kroz grabežnu nezajažljivost partijskih struktura koje su već davno prije postale mafijaške. Ugled, sposobnost i efikasnost su opadali. Bilo je i tada pojedinačnih uspjeha, ali na crti «of diminishing returns».³

Smatrate li da je jugoslavenska vanjska politika bila uspješna?

Naravno da je jugoslavenska vanjska politika bila uspješna i *grosso modo* i u mnogim (ne svim) važnim detaljima, odnosno područjima. Da nije bila uspješna ne bi bilo «socijalizma na američkoj pšenici». Dakle, stekli smo i

³ «Tijekom kasnih sedamdesetih i osamdesetih naši su savezni sekretari za vanjske poslove otkrili da decentralizacija vanjskih poslova zemlje izmiče nadzoru. Nema sumnje da je bila desetljećima isuviše centralizirana (...) Ali mnogi od jugoslavenskih stranih partnera počeli su se žaliti da sve više susreću sedam ili čak devet jugoslavenskih vanjskih politika: jednom saveznom, šest republičkih i dvije pokrajinske. Poduprti od pro-jugoslavenskih članova savezne uprave i partijskih predsjedništava, svi su savezni sekretari za vanjske poslove poduzimali neuspješne napore da bi ponovo dobili neke od vanjskopolitičkih ovlasti koje su preuzele republike, bilo zbog usvojene decentralizacije ili malodušnosti. Često sam bio u skupinama koje su izrađivale zakonske prijedloge koji su trebali vratiti barem neke od koordinacijskih ili prethodnih ovlasti. C. JOB, n. dj., 79.-80. «Za one od nas koji smo radili u Saveznom ministarstvu vanjskih poslova prilike za susrete s albanskim kolegama na radnom mjestu i privatno postajale su veće. Veći broj i veća vidljivost Albanaca, isprva u nižim i srednjim redovima naše diplomacije, pojavili su se kroz sve stroži zagovor naše birokracije za čvrstim etničkim kvotama nužnim za jednakost. Kasnije su postojali i albanski veleposlanici i pomoćnici ministara. Normalno smo se družili na radnim mjestima i postajali smo uredski prijatelji. Kao i svi mi, bilo ih je i sposobnih i nesposobnih, iskrenih i pokvarenih, izravnih i prevrtljivih. Ali ako bi bilo tko od njih bio smatran odgovoran za bilo kakav prekršaj, stvarnu ili jednostavno navodnu ili izmišljenu *corridor obloqui*, opomene i kazne bile su brže i snažnije za njih no za ostale od nas. (Ponekad je ovo bilo obrnuto: zbog ranije diskriminacije i osjetljivosti albanskog slučaja, više je bilo tolerancije u pojedinim slučajevima» C. JOB, n. dj., 131.

očuvali nezavisnost i u najtežim i najburnijim vremenima hladnog rata, stekli i očuvali nove teritorije, oduprli se i jednom i drugom ideološkom i vojno-političkom bloku, bili sve normalnije primani u sve prijestolnice velikih sila (osim, naravno, u kriznim slučajevima u odnosima s njima, neki put izazvanim i našim kontraproduktivnim postupcima), osiguravali gospodarsku, vojnu pomoć, kredite, odgodu otplate dugova i to više i konzistentnije od Zapada nego Istoka, ali povremeno i Istoka. Bili smo najdinamičniji operativno-organizacijski faktor u osnivanju Pokreta nesvrstanih zemalja, pokreta od preko 100 članica UN-a, kao neslućena formalna doktrina jugoslavenske izvanblokofske politike, normalizirali smo i uspostavili dobre odnose sa svim susjedima (u tome su posebno značajni Osimski sporazumi s Italijom), osim s Albanijom. Sve zajedno, nevjerojatni učinak za jednu malu, zaostalu zemlju u provinciji Europe, pod komunističkom, titoističkom diktaturom.

Koje su najveće mane (propusti) vanjske politike Titove Jugoslavije?

Kad je riječ o manama i propustima (ja bih rekao pogreškama, što je jače od propusta), onda se teško mogu razdvajati vanjska politika, diplomacija i postupanje, postupci jedne zemlje u odnosu s drugim državama i svim ostalim faktorima međunarodnih odnosa (univerzalne, regionalne organizacije, NGO, istaknute osobe, crkve itd.). Evo liste nekoliko mana: početna ideološka zaslijepljenost odmah poslije Drugog svjetskog rata, rušenje američkih zrakoplova 1946., izravno miješanje u građanski rat u Grčkoj 1947.-1949., arogantno pritiskanje susjeda, pa zatim defanzivno popuštanje pred republičkim lobijima, a nerealno i nezrelo inzistiranje na onakvom tretiranju naših manjina vani kako mi tretiramo njihove kod nas, što je bilo kontraproduktivno, vraćalo nam se kao bumerang i to ne samo kroz opterećivanje, trovanje odnosa sa svim susjedima, nego i kroz pogoršavanje položaja naših manjina. Tu je i pretjerana osobna vlast Tita i partijskog vrha pod njim, čemu, ipak, nije moglo biti lijeka, pretjerano sudjelovanje vojnog vrha u određivanju značajnih momenata vanjske politike, opet pod Titom. Pa paranoidno uvjerenje da nam prijete opasnost vojnog napada sa Zapada, što je sasvim idiotska i neprobavljena «cušpajz» procjena, zbog koje su naše udarne jedinice morale biti hitno prebacivane s tršćanskog «fronta» na mađarski «front» 1968., u vrijeme sovjetske invazije na ČSSR. Titovo «razumijevanje» za Hruščovljevu 50-megatonsku nuklearnu eksploziju uoči prvog summita PNZ-a u Beogradu 1961., što je nanijelo tešku štetu kako reputaciji Tita i Jugoslavije, tako i PNZ-u od samoga njegovoga početka na Zapadu, te povećalo ionako postojeće sumnje. Potom su tu izjave Rankovića u Kijevu 1960-ih, pa i neke Titove, iako manje određene, o tome da bi u jednom novom svjetskom ratu ipak nekako bili na strani progresa, odnosno socijalizma, odnosno «svijeta socijalističkih zemalja» (to se poslije korigiralo, negiralo itd.). Međutim, mora se ipak priznati, od 1968. kroz 1970-te, s Titom i poslije, svi realistični, pragmatični, izvanblokovski, europski, balkanski, sa susjedstvom i ostali pravci vanjske politike SFRJ su se stabilizirali, smirili, razvili, bez nekih posebnih pogrešaka, zastranjivanja, nedosljednosti, što se i povoljno odrazilo u reputaciji, spremnosti za partnerske odnose, produktivne ekonomsko-trgovačko-financijske odnose sa svim velikim silama, blokovima,

međunarodnim ustanovama, zapadnoeuropskim integracijama, KESS-om itd. Naravno, to je bitno olakšavao rastući detant između Istoka i Zapada.

Kako tumačite odluku da se 1957. prizna Istočna Njemačka?

Priznanje Istočne Njemačke izazvalo je primjenu one grozne Hallsteinove doktrine protiv nas, sa znatnim gospodarskim gubicima u odnosima s Bonnom. Naknadno se može reći da je to bilo «vidovito» u svjetlu Brandtove istočne doktrine priznanja DDR-a, ali nas je dosta koštalo. Pijetao koji kukurikne prije zore obično nastrada i mi kao zemlja nismo nikakvu korist doživjeli jer su veliki krediti za aluminij s Istoka poslije nestali, a nismo mi povelili ni Europu ni svijet u premošćivanje jaza Bonna i Berlina, Istoka i Zapada. To je mogao i učiniti Brandt, a to je sasvim drugi red veličina. Kao službenik našeg veleposlanstva bio sam s Kočom Popovićem kod Selvyna Lloyda, ministra vanjskih poslova Ujedinjenog Kraljevstva 1957. u Londonu. Llyod je pitao Koču izravno: «Zašto ste to baš sad morali učiniti?», Kočin «filozofski», gotovo šeretski odgovor: «Sve što se dogodi mora se nekada dogoditi», nije uvjerio Lloyd ni mene.

Može li se prekid diplomatskih odnosa s Izraelom 1967. smatrati propustom?

Prije svega način na koji je Tito prekinuo odnose s Izraelom, kontekst u kojem je to učinio, nije mogao biti gori. On je to učinio ne konzultirajući se čak ni najformalnije, onako, reda radi, s organima i dužnosnicima jugoslavenske države koje je po Ustavu i zakonu morao konzultirati ili bar obavijestiti. To mu je u službenom pismu izravno prigovorio Veljko Mićunović, predsjednik skupštinskog odbora za vanjsku politiku, što baš nije povećalo Titove simpatije prema njemu. Tito je to učinio u kontekstu hitnog sastanka s liderima Varšavskog ugovora u Moskvi, na koji je tajno odletio ne pitajući bilo koga. Dijelovi naše javnosti, pa i partijske, možda čak većina, bili su protiv prekida odnosa zbog najrazličitijih razloga: simpatije za Izrael, antipatije prema arapskim zemljama (ovo svakako ne u slučaju našeg milijunskog muslimanskog stanovništva), antipatije prema Rusima, SSSR-u i sovjetskom bloku, antipatije prema Titu i njegovoj samovolji i osobnoj vlasti, osjećaju poniženosti što smo ostavili dojam svrstavanja uz Varšavski pakt. Je li nam to štetilo kod zapadnih sila, ne znam. To je bilo 1967., a «srećom» 1968. je bilo Praško proljeće, koje je rekonolidiralo odnose SFRJ-Zapad, kada se smatralo ili dopuštalo da postoji, možda, opasnost sovjetskog discipliniranja Jugoslavije oružanom silom. Jesu li Titova Jugoslavija, odnosno Tito, onakvi kakvu su bili, mogli ne prekinuti odnose s Izraelom? Teoretski, hipotetično, na papiru, naravno da su mogli. Konačno, nesvrstani Cipar pa i golema Indija, jedan od vođa PNZ i niz afričkih članica pokreta, nisu prekinuli odnose s Izraelom. Neki su ih samo reducirali na konzularne itd. Ali, s obzirom na naše pretenzije u PNZ, naše odnose s arapskim zemljama, prijateljstvo Tita i Nasera, slom Arapa u ratu 1967. itd., za Tita nije bilo alternative: on je morao «avangardno» tresnuti.

Mislite li da je naglasak na nesvrstavanje bio prevelik? Je li bilo izgleda da se FNRJ više približi Zapadu i ostane na tome pravcu?

Ne mislim da je naglasak na nesvrstavanje bio prevelik, osim, naravno, u smislu naše totalitarne realnosti s monopolom na istinu i policijsko čuva-

nje kultova Tita, Partije, socijalizma, JNA, pa i nesvrstanosti. U osnovi naš snažni položaj u PNZ-u nas je i činio zanimljivim Zapadu i podupirao naše veze sa Zapadnom Europom. Mislim da nemaju pravo oni koji smatraju da bismo ušli u Europu da nismo bili toliko okupirani PNZ-om. Jednostavno, mi nismo bili zemlja koja je mogla «ući u Europu», odnosno EEZ. Naš politički, gospodarski, «pravni» i drugi sustavi, naša jednopartijska diktatura, naša «antiimperijalistička» JNA itd. to su branile. Za «ulaženje» bi bio potreban dug proces potpune transformacije s postupnim silaženjem SKJ s vlasti. Umjesto toga raspali smo se u krvi. Izgleda da takvu mirnu i postupnu transformaciju Kinezi rade bolje, unatoč svim kulturnim revolucijama.⁴

Jesu li svi partijski dužnosnici bili sretni nesvrstanom politikom SFRJ?

Ja nisam doživio niti saznao da bi neki dužnosnici bili protiv nesvrstanosti. Osnova, središnja ideja, osnovna filozofija nesvrstanosti kao izražavanje i ostvarivanje jugoslavenske izvanblokovske politike bila je konsenzus partijskog i državnog vrha politike. Vjerojatno je bilo razlika, nijansi, diskusija s kakvim naglaskom činiti ovu ili onu varijantu u nekom pitanju i sl., kako konkretno prema potrebi i konkretnim interesima u svakom danom trenutku stavljati naglasak, koliki i kakav, na odnose s pojedinim silama, partnerima, regijama i sl., ali osnovna strategija nije bila ozbiljno dovođenja u pitanje.

Koja je bila uloga Grupe za planiranje politike?

Grupa za planiranje bila je dio Sektora za analizu, planiranje i istraživanje. Zadaća skupine bila je da na temelju ukupne misli i produkcije Sektora, SSIP-a i javnih informacija upozorava na aktivnosti država i ostalih međunarodnih čimbenika, na događaje i trendove koje treba imati u vidu u provođenju i planiranju naše vanjske politike i da daje savjete u tome pravcu.

Gdje je, po Vašem sudu, bila osnovna pogreška Titove Jugoslavije?

Nije bilo «osnovne pogreške» Titove Jugoslavije koja je dovela do krvavog raspada. Titova Jugoslavija je prema svojim sposobnostima, nesposobnostima, vizijama i plemenitim nastojanjima, ograničenjima i opterećenjima činila, pokušavala dosta toga, da ne kažem sve, da do krvavog raspada ne dođe: i centralizaciju i decentralizaciju i jačanje federalnih vlasti i njihovo slabljenje i jačanje republika i ravnopravnost naroda i narodnosti i mantra bratstva i jedinstva i kažnjavanje i opraštanje itd. Uz sva nastojanja, negdje od 1960-ih nezaustavljivo krenula prema ponoru. Nezaustavljivo zato što jugoslavensko društvo, odnosno društva, odnosno nacionalne sredine nikad nisu stekle dovoljne društvene snage, faktore, slojeve, elite, svijest, metode, stupanj kulturnog i političkog razvoja koji bi mogli spriječiti ponavljanje klanja 1941.-1945. godine. Takvo je naše tlo, takva je naša povijest. Do krvavog kraja zemlje su doveli Vuk Karadžić, Garašanin i slični njima, Starčević, Frank i slični njima, Karađorđevići, Pavelić i slični njima, Stepinac, Vatikan, Nikola Velimirović i

⁴ Job je 1977. bio član jugoslavenskog izaslanstva na Prvoj konferenciji radio i televizijskih mreža nesvrstanih zemalja u Sarajevu. Riječ je bila o prvom velikom međunarodnom skupu u glavnom gradu Bosne i Hercegovine. Tada mu se učinilo da su stvari funkcionirale izvanredno, da predstavnici svih jugoslavenskih televizija odlično surađuju. Ministar informiranja SFRJ bio je Muhamed Berberović. C. JOB, n. dj., 166.

Draža i moj komunistički režim koji sa svim svojim relativno manje zlim, a više humanim kvalitetama u usporedbi s boljševičkim na Istoku, jednostavno nije bio u stanju raditi drugačije nego što je radio, pa je izgubio moralni legitimitet a time je i legitimitet i nekih njegovih najboljih namjera bio izgubljen.

Kako ste doživjeli raspad Jugoslavije?

Raspad Jugoslavije sam doživio kao čovjek koji je čitav svoj svjesni, politički život (od moje 14. godne) posvetio jugoslavenskoj ideji i njezinu ostvarivanju kroz NOB i SFRJ. U Ameriku, Aleksandriju, došli smo provesti nekoliko mjeseci 4. kolovoza 1991. Tada je kod nas započelo «bratoubilačko veselje». Na temelju reputacije i prijatelja koje smo ranije stekli (u New Yorku i Washingtonu) i kao suradnik beogradskog *Vremena*, ostao sam i imao prigode objavljivati u američkim i kanadskim medijima, odazivao sam se pozivima američkih sveučilišta i koledža, nevladinih organizacija, američkih civilnih i vojnih institucija, govorio o našim ratovima i klanjima. U svim tim istupima (javnim, polujavnim i zatvorenim) dosljedno sam se zalagao za vojnu intervenciju posvuda – u Bosni, Hrvatskoj, na Kosovu i Srbiji – tvrdeći da nas samo to može spriječiti u međusobnom klanju, jer to sami nismo u stanju. Kako je u beogradskim medijima provedena virulentna i prijeteca kampanja protiv mene (a napadnut sam bio i u zagrebačkim novinama), do daljnjeg smo ostali u Aleksandriji, a to «daljnje» traje i dalje. Bio sam i ostao Jugoslaven, što ne znači da smatram da je danas neka treća Jugoslavija na bilo čijem dnevnom redu. Uostalom, europske regionalne i kontinentalne integracije apsorbiraju sve. Ovo, ovako, izgleda danas i, po svoj prilici, tako najvjerojatnije može biti. No, nikad se ne zna. Povijest je čudan svat i stalno proizvodi iznenađenja, a akcije ljudi načešće imaju ne samo namjeravane nego i nenamjeravane posljedice. Niti historija Balkana, odnosno područja bivše Jugoslavije, niti historija Europe neće završiti s Europskom unijom kakva je ona danas i kakvim je njezini sadašnji vođe žele za doglednu budućnost. Nema kraja povijesti ni naše ni europske. Hoće li narodi bivše Jugoslavije, odnosno neki od njih, u daljnjoj budućnosti ponovno početi osjećati potrebu i želju da se ponovno zbližavaju i čine nove vrste zajedništva ili neće, moramo ostaviti onima koji dolaze iza nas. Mi možemo zanemariti povijest, ali ona zasigurno neće zanemariti nas.

SUMMARY

REMINISCENCES THAT MAKE HISTORY. A DISCUSSION WITH
CVIJETO JOB, CAREER DIPLOMAT AND AMBASSADOR OF
SOCIALIST YUGOSLAVIA

Historian T. Jakovina spoke with the diplomat and ambassador Cvijeto Job. Job took part in the Second World War on the side of the Partisan movement, when he became a member of the Communist Party. The first diplomatic assignments of Cvijeto Job were in Oslo and London. Already in 1950 he is a member of the Yugoslavian diplomatic mission to the United Nations in New York. From 1962 to 1968 he is an advisor to the press in the Yugoslavian embassy in Washington. Following that he returns to Yugoslavia as chief of the Department for the United States of America and Canada in the Federal Secretariat for foreign affairs, and from 1971 to 1976 he is advisor to the Security Council for the Yugoslavian mission at the UN and the deputy ambassador. From 1980 to 1984 he was named the Yugoslavian ambassador to Cyprus. He was retired in 1989, until which time he had served as chief of the Group for planning politics (GZZP) in the Federal Secretariat for foreign affairs (SSIP). He left Yugoslavia in 1991 to reside in the United States. He was an associate of the United States Institute of Peace, and now he is an associate of the Institute for Policy Studies in Washington.